

ผังแม่บทอโรคยาราม อุทยานธรรมวัดปันเส้า: แนวคิด
และการออกแบบทางสถาปัตยกรรม
Arokeyaram Dhamma Park, Wat Pan Sao Master Plan: Concept
and Architectural Design

พระครูธีรสุตพจน์

Phra Khru Theerasutthapoj

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

พระแพง แสงมณี

Peang Seang Manee

วัดปันเส้า สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่
Phansao temple, Office of Buddhism in Chiang Mai Province

ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ

Charnnarong Srisuwan

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, Email: seangmany2533@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอกรอบแนวคิดและแผนพัฒนาเชิงกายภาพของโครงการ “อโรคยาราม อุทยานธรรม” เพื่อยกระดับวัดปันเส้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางสภาวะและจิตวิญญาณของชุมชน โครงการเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2565 ภายใต้วิสัยทัศน์สร้าง “วัดแห่งสุขภาพและธรรมะ” บนพื้นฐานสองมิติสำคัญคือ “อโรคยะ” (สุขภาพกาย-ใจ) และ “ธรรมะ” (การพัฒนาภายใน) แผนปฏิบัติงานครอบคลุมระยะเวลา 15 ปี แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) จัดทำผังแม่บทเบื้องต้น (Conceptual Design) (2) พัฒนาแบบสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ (Design Development) และ (3) จัดทำแผนพัฒนาสุดท้ายที่พร้อมนำไปใช้จริง (Final Design) การดำเนินงานขับเคลื่อนผ่านความร่วมมือของคณะ

สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสงฆ์ หน่วยงานรัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม

แนวทางออกแบบมุ่งอนุรักษ์โบราณสถานควบคู่กับสร้างสรรค์องค์ประกอบใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทดั้งเดิม ประกอบด้วยการเพิ่มพื้นที่สีเขียวและเส้นทางเดินสมาธิ จัดตั้งลานเจริญสติ และศูนย์เรียนรู้ศาสนา-สุขภาพ พร้อมแผนการบริการกับโรงพยาบาลและสถาบันการศึกษาใกล้เคียง ผลลัพธ์ที่คาดหวังคือวัดปันเสาจะเป็นต้นแบบพื้นที่ศาสนธรรมร่วมสมัยที่สงบ สมดุล และยั่งยืน อันสามารถหล่อเลี้ยงทั้งสุขภาพและศรัทธาของชุมชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : วัดปันเสา, ผังแม่บท, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ภูมิทัศน์

Abstract

This article delineates the conceptual framework and physical development strategy for the “Arokayaram Dhamma Park” project, whose objective is to transform Wat Pan Sao, Mueang District, Chiang Mai, into a focal point for communal well-being and spirituality. Initiated in 2022, the project advances the vision of a “Temple of Health and Dhamma,” grounded in two complementary dimensions: *arogya* the holistic health of body and mind and *dhamma* inner cultivation leading to liberation. The implementation extends over a 15 year horizon and proceeds through three sequential phases: (1) preparation of a preliminary master plan (Conceptual Design); (2) detailed architectural and landscape development (Design Development); and (3) formulation of a final development scheme ready for execution (Final Design).

The undertaking is propelled by a participatory design process led by the Faculty of Architecture, Chiang Mai University, in concert with the monastic community, governmental agencies, private stakeholders, and local residents. The design approach couples the conservation of heritage structures with context-sensitive new interventions, including expanded green areas, meditative

walking paths, mindfulness plazas, and an integrated religion–health learning center linked to nearby hospitals and educational institutions. The anticipated outcome is a contemporary, balanced, and sustainable sacred landscape that nourishes both the physical health and the devotional life of the community, positioning Wat Pan Sao as a model for future urban temple revitalization.

Keywords: Wat Pan Sao, Master Plan, Community Participation, Landscape.

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำรงชีวิตของผู้คนอย่างลึกซึ้ง พื้นที่ทางศาสนาอย่างวัดจึงมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม จิตวิญญาณ และสุขภาวะของชุมชนอีกด้วย “วัดปิ่นเส้า” จังหวัดเชียงใหม่ คือหนึ่งในวัดสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และความเชื่อของผู้คนในอดีตสู่ปัจจุบัน โดยเฉพาะการดำเนินโครงการ “อโรคยาราม อุทยานธรรม” ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาด้านกายภาพของวัดภายใต้กรอบคิดเชิงพุทธ ที่มุ่งเน้นการผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรมกับการใช้ประโยชน์เพื่อสุขภาวะของประชาชน

วัดปิ่นเส้า ตั้งอยู่ในย่านศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ใกล้โรงพยาบาลมหาราช โดยอยู่ทางทิศตะวันตกนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ ชื่อวัดปิ่นเส้า เพี้ยนมาจากคำว่า “พินเส้า” หมายถึงเตาหลอมจำนวนพันเตา ตามประวัติเล่าว่า ปู่ดั่งเป็นผู้อุปถัมภ์และได้ใช้สถานที่นี้เป็นที่ตั้งเตาหล่อพระเจ้าแก้วตื้อ ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดสวนดอก หลักฐานทางโบราณสถานที่เหลืออยู่คือพระเจดีย์ที่มีการสร้างซ้อนทับกัน 2 สมัย มีการสันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรม กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ระยะเวลาของราชวงศ์มังรายในรัชกาลพระเจ้าผายู พญาภิอนาหรือระยะหลังลงมาไม่มากนัก (สมโชค สีนุกูล, 2556: 23) ต่อมาพื้นที่แห่งนี้เป็นโบราณสถานที่ถูกทิ้งร้าง ภายหลังได้รับการบูรณะและพัฒนาขึ้นใหม่ จนกระทั่งได้รับการจัดตั้งเป็นวัดอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2561 นับแต่นั้นเป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า วัดปันเสามีพื้นที่ปูคอนกรีตและแอสฟัลต์ในพื้นที่ลานวัด ขณะที่พื้นที่ร่มไม้เหลือน้อย ส่งผลให้เกิด “เกาะความร้อนจุลภาค” (micro-urban heat island) และการระบายน้ำผิวดินด้อยประสิทธิภาพในฤดูฝน นอกจากนี้ การตั้งร้านค้าชั่วคราวและการจอดรถไม่เป็นระบบยังบดบังทัศนียภาพของโบราณสถานหลัก ได้แก่ เจดีย์ทรงล้านนา และทำลายลำดับชั้นทางจิตวิญญาณของพื้นที่สักการะ ขั้วค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาเชิงเปรียบเทียบวัดในเขตเมืองเชียงใหม่ 25 แห่ง ซึ่งรายงานว่าการลดลงของเรือนยอดไม้ (tree-canopy cover) ต่ำกว่า ร้อยละ 20 มีความสัมพันธ์เชิงสถิติกับดัชนีอุณหภูมิพื้นผิวที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยเมือง 2–3 °C และคุณภาพประสบการณ์ศาสนสถานที่ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (Wonglangka & Han, 2024: 6573–6590) ภาวะดังกล่าวชี้ให้เห็นช่องว่างด้าน “ภูมิทัศน์ศาสนธรรม” (religious landscape) ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟูเชิงกายภาพ ควบคู่กับการจัดการเชิงนโยบายและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อยกระดับวัดปันเส้าให้กลับมาเป็นพื้นที่สถิติจิตวิญญาณและสุขภาวะที่ตอบโจทย์บริบทเมืองอย่างยั่งยืน ดังนั้น ภายใต้ความร่วมมือของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสงฆ์ หน่วยงานรัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้วัดแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่สัปปายะธรรมสถาน ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม พักผ่อนร่างกายและจิตใจของสงฆ์อาพาธ รวมถึงเป็นพื้นที่การเรียนรู้และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมล้านนา

แนวคิด “อโรคยาราม” หมายถึง “วัดแห่งสุขภาพ” เป็นหัวใจสำคัญของการออกแบบพัฒนาด้านกายภาพในครั้งนี้ โดยนำแนวทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ กระบวนการวางแผนและออกแบบพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม และความต้องการของผู้ใช้พื้นที่ โครงการได้ดำเนินการภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ตั้งแต่การศึกษาข้อมูลโบราณคดี การระดมความคิดเห็นจากนักวิชาการ ผู้นำชุมชน ศิลปิน และประชาชน จนถึงการออกแบบผังแม่บทที่มีกรอบระยะเวลาในการพัฒนาภายใน 15 ปี จากการกำหนดเขตพุทธาวาส เขตโบราณสถาน การจัดวางอาคารต่างๆ ไปจนถึงแนวคิดการใช้พื้นที่ส่วนขยายในอนาคต แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์ อีกทั้งยังสะท้อนความเข้าใจในวิถีชีวิตสมัยใหม่ ที่ต้องการพื้นที่สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย และส่งเสริมสุขภาวะของคนทุกช่วงวัย บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอกรอบแนวคิด วิธีการ และผลลัพธ์ของการดำเนินโครงการ “อโรคยาราม อุทยานธรรม วัดปันเส้า” ซึ่งสามารถเป็นต้นแบบที่สำคัญของการพัฒนาเชิงพื้นที่ในวัดทั่วประเทศได้ในอนาคต

ประวัติและการพัฒนาการของวัดปิ่นเสาะ

วัดปิ่นเสาะ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ ใกล้กับแจ่งหัวลิน ปัจจุบันอยู่ในเขต ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าวัดนี้สร้างขึ้นเมื่อใด อย่างไรก็ดี ตามสันนิษฐานว่าในอดีตน่าจะเป็นวัดที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ในเขตอรัญญิกเนื่องจากปรากฏหลักฐานองค์พระธาตุเจดีย์ก่อด้วยอิฐซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญปรากฏอยู่ในพื้นที่และเป็นโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากรโดยจากลักษณะรูปแบบงานสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าเจดีย์องค์นี้น่าจะมีการสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยยุคทองของล้านนา อย่างน้อยตั้งแต่สมัยพญาเกือนา กษัตริย์ลำดับที่ 6 ของราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1898 - 1928) ขึ้นไป โดยสันนิษฐานจากรูปทรงของอาคาร ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงกลม ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเจดีย์วัดสวนดอก ซึ่งสร้างในสมัยพญาเกือนา โดยมีอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัย ซึ่งมาพร้อมกับการสร้างวัดสวนดอก และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งตำแหน่งของวัดในอดีตถือว่าเป็นวัดในเขตอรัญญิก ที่อาจรวมอยู่ในหัวหมวดอุโบสถเดียวกันกับวัดสวนดอก และวัดแสนตาท้ายซึ่งอยู่ใกล้เคียง ดังนั้นกิจกรรมทางด้านศาสนาและเรื่องราว ทางด้านประวัติศาสตร์อาจมีส่วนใดส่วนหนึ่งเกี่ยวเนื่องหรือเชื่อมโยงกันกับเวียงสวนดอก ศูนย์กลางของ พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในเมืองเชียงใหม่ในอดีต อนึ่ง สำหรับตัวองค์เจดีย์ สันนิษฐานว่าคงมีการซ่อมแซมและปรับปรุงมาแล้วหลายครั้ง แม้ว่ารูปทรงที่เห็นในปัจจุบันจะเป็นเจดีย์ทรงกลม มีฐานบัวทรงสี่เหลี่ยม แต่พบว่ามีร่องรอยของฐานแปดเหลี่ยม ปรากฏซ่อนอยู่ภายในบางส่วน ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่า เจดีย์องค์นี้อาจจะเก่าขึ้นไปกว่าสมัยพญาเกือนา และเดิมอาจมีรูปทรงอื่น ได้เช่นกัน เช่นเป็นเจดีย์ 8 เหลี่ยม ตามแบบที่นิยมในช่วงล้านนาตอนต้น เป็นต้น (พระมหาอาวรณ์ ฐิริปัญโญ, 2552: 1-2) ซึ่งคงต้องมีการศึกษาเชิงลึกต่อไปในอนาคต

โบราณสถานวัดปิ่นเสาะ คาดว่าคงถูกทิ้งร้างไปพร้อมกับการสิ้นสุดของอาณาจักรล้านนา อาคารสำคัญอื่นๆ ไม่ปรากฏหลักฐานด้านกายภาพ คงเหลือแต่องค์เจดีย์ ซึ่งคงร้างตลอดช่วงเวลาที่เชียงใหม่ถูก ปกครองโดยพม่า และต่อเนื่องไปจนสมัยฟื้นฟูบ้านเมือง ดังจะเห็นว่ามีร่องรอยการบูรณปฏิสังขรณ์ และทำลายตัวอาคาร เพื่อค้นหาของมีค่าในสมัยหลัง จนกระทั่งต่อมา เมื่อพื้นที่ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ถูกพัฒนาให้เป็นโรงพยาบาล และศูนย์กลางทางด้านการแพทย์ของเมืองเชียงใหม่ จึงได้มีโรงพยาบาล และมีหน่วยงานราชการด้านการแพทย์ เข้ามาใช้พื้นที่ โดยศูนย์ควบคุมโรคมาลาเรีย เขต 2 เชียงใหม่ (สำนักงานป้องกันและ

ควบคุมโรค ในปัจจุบัน) ได้เข้ามาใช้พื้นที่โดยรอบ โบราณสถานแห่งนี้ และได้ใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (หน่วยสถาปัตยกรรมบริการ สำนักงานกองทุน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547: 11)

จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2550 ศูนย์ควบคุมโรคฯ ได้คืนพื้นที่บางส่วนให้กับสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อพัฒนาเป็นวัดในพระพุทธศาสนา โดยใช้ชื่อว่าวัดปันเส้า สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ โดยมูลนิธิพระบรมธาตุดอยสุเทพ เป็นผู้ดำเนินการ และได้ตั้งเป็นวัดขึ้นในที่สุด เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2561 โดยในครั้งนั้น ได้มอบหมายให้ พระมหาอวรณ์ ฐิริปญโญ เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก เพื่อการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ ให้เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ทางด้านพุทธศาสนาและเป็นที่พำนักสงฆ์อาพาธ ที่มารักษาที่โรงพยาบาลมหาราช และได้เสนอให้มีการใช้ชื่อว่า วัดปันเส้า และเปลี่ยนเป็น วัดปันเส้า มาจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องอโรคยาราม และอุทยานธรรม

ในพระพุทธศาสนาให้ทัศนะไว้ว่าความเจ็บป่วยหรือความไม่สบายกายนั้นเป็นความทุกข์ เพราะมีโรคแล้วย่อมทำให้ได้รับทุกขเวทนา เจ็บปวดทรมาน ไม่สามารถทำชีวิตให้ปกติได้ ต้องเสีย ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาต่างๆ บางคนถึงกับไม่สามารถทำงานได้ตลอดชีวิต คนที่ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บจึง เสมือนได้ลาภอันประเสริฐ ดังมีพระพุทธสุภาษิตบทหนึ่ง กล่าวไว้ว่า “อโรคยา ปรมาลาภา” “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” คือ ถึงแม้จะมีทรัพย์สิน เงินทอง ลาภยศ อำนาจแค่ไหนก็ไม่เท่าการไม่มีโรค เพราะการไม่มีโรคพาหุติดต่างๆ มาเบียดเบียนในชีวิต ก็ย่อมทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีความสุข

อโรคยะ ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ให้ความหมายว่า ความไม่มีโรค ความมีสุขภาพดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2564: 153) ส่วนคำว่า อาราม ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า วัด, สวนเป็นที่นันทรมย์ วัดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรก ในสมัยพุทธกาล ปีแรกที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ หลังการประกาศพระศาสนาของพระพุทธองค์ไม่เกิน 7 เดือน ได้มีพระสงฆ์สาวกเพิ่มจำนวนขึ้น นับพันรูป พระสงฆ์ส่วนหนึ่งถูกส่งให้จาริกไปประกาศพระศาสนาตามพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” พระสงฆ์ส่วนหนึ่งได้

ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปด้วย วันหนึ่งทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งมคธรัฐ พร้อมด้วยข้าราชการบริพารและประชาชนชาวมคธจนได้ดวงตาเห็นธรรม ครั้นนั้นพระเจ้าพิมพิสาร ได้ถวายสวนไม้ไผ่ซึ่งเป็นพระราชอุทยานแห่งหนึ่งของพระองค์ให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก ด้วยพระดำรัสว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถวายสวนเวฬุวันนั้นแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขพระเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงรับอารามนั้นแล้วทรงแสดงธรรมมีกถาให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอภิญญาขึ้นเริงแล้วทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม”

คำว่า “อาราม” มีความหมายว่า “สวนป่าที่น่ารื่นรมย์ยินดีเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์” เพราะสภาพของอารามหรือวัดในยุคแรกเริ่มนั้น มีสภาพเป็นสวนป่าตามธรรมชาติ ยังไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ เป็นสถานที่สงบสงัด อยู่แยกต่างหากจากหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้ไกลจนเกินไป สามารถเดินทางไปได้สะดวก เป็นอาณาบริเวณที่อยู่ของสมณะผู้ต้องการศึกษาปฏิบัติ เพื่อการบรรลุโลกุตระธรรม ลักษณะของวัดเช่นนี้ปรากฏอยู่ในพระดำริของพระเจ้าพิมพิสารก่อนที่จะถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาคพึงประทับที่ไหนหนอแล จึงจะเป็นสถานที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมีการคมนาคมสะดวกแก่ประชาชนผู้มีความประสงค์จะไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่านกลางคืนเงียบสงัด เสี่ยงไม่กึกก้อง ปราศจากลมจากคนผู้เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงบ และควรเป็นที่หลีกเลี่ยงตามสมณวิสัย” เมื่อถวายพระพุทธเจ้าแล้วก็เป็นอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เรียกว่า เวฬุวนาราม หรือวัดป่าไผ่ ดังนั้นที่มาของชื่อนี้ คือ อโรคยะ+อาราม = อโรคยาราม หมายถึง วัดแห่งสุขภาพ

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภูมิทัศน์

การออกแบบพัฒนาด้านกายภาพ อโรคยาราม อุทยานธรรม วัดปันเส้า จำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีที่หลากหลาย เพื่อสนับสนุนการพัฒนาวัดโบราณให้เป็นพื้นที่ศาสนาและชุมชนที่ตอบโจทยทั้งด้านจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสุขภาวะอย่างยั่งยืน เนื้อหาต่อไปนี้จะรวบรวมแนวคิดและงานวิจัยสำคัญ 4 ด้านที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) การออกแบบเชิงกายภาพเพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา (2) การออกแบบเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่วัดโบราณและพื้นที่วัฒนธรรม (3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ (4) แนวคิด “อโรคยาราม” กับการออกแบบเพื่อสุขภาวะ (healing environment) ทั้งหมดนี้จะช่วยให้การอธิบายเชิงทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติมีความชัดเจนยิ่งขึ้นรองรับการพัฒนา

พื้นที่วัดปันเสาในอนาคต

1. การออกแบบกายภาพเพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา

งานสถาปัตยกรรมศาสนสถานถือเป็น “สถาปัตยกรรมศักดิ์สิทธิ์” ที่มีบทบาทในการเอื้ออำนวยต่อพิธีกรรมและประสบการณ์ทางจิตวิญญาณของผู้คน การออกแบบทางกายภาพที่ดีจะช่วย “นำพาศาสนิกให้อิ่มเอิบในจิตใจ เชื่อมโยงใกล้ชิดกับอุดมคติทางศาสนา ชุมชน และความสงบร่มเย็น” ซึ่ง Mazumdar & Mazumdar ระบุว่าองค์ประกอบทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบอาคาร การตกแต่ง และสุนทรียภาพของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ล้วนส่งผลเชื่อมโยงผู้ใช้สถานที่เข้ากับคุณค่าทางจิตวิญญาณและสร้างความผูกพัน (place attachment) ต่อสถานที่นั้นได้ (Mazumdar, S., & Mazumdar, S, 2004: 385-397) นอกจากนี้ การออกแบบที่คำนึงถึงประสาทสัมผัส เช่น การใช้แสงธรรมชาติ น้ำ เสียง และกลิ่นจากธรรมชาติ สามารถกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกทางศาสนาและจิตใจของผู้คน ให้เกิดศรัทธาและความสงบได้ ตัวอย่างเช่น Mazumdar & Mazumdar (Mazumdar, S., & Mazumdar, S, 2004: 385-397) อธิบายว่าปัจจัยทางกายภาพของสถานที่ที่สามารถสร้างประสบการณ์เสมือน “อีกโลกหนึ่ง” ให้แก่ผู้มาประกอบศาสนกิจ ช่วยให้เกิดความรู้สึกสงบเย็นตั้งอยู่ในสรวงสวรรค์บนดินและเกิดความสงบภายในจิตใจ ด้วยเหตุนี้ ในการออกแบบผังวัดหรือศาสนสถาน นักออกแบบจึงควรพิจารณาจัดสรรพื้นที่ อาคาร และองค์ประกอบต่าง ๆ ให้เกื้อกูลต่อพิธีกรรม (เช่น ลำดับพื้นที่สำหรับทำบุญ เวียนเทียน เจริญภาวนา) และสร้างบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ที่เสริมสร้างสมาธิและศรัทธาของผู้ใช้พื้นที่

2. การออกแบบเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่วัดโบราณและพื้นที่วัฒนธรรม

วัดปันเสาเป็นวัดโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การพัฒนาด้านกายภาพจึงต้องยึดหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเพื่อคงคุณค่าเดิมควบคู่ไปกับการใช้งานที่เหมาะสม หลักสากลอย่างกฎบัตรเวนิส 1964 (Venice Charter 1964) เน้นว่าการบูรณะโบราณสถาน “ต้องยุติลงเมื่อถึงจุดที่ข้อมูลหลักฐานไม่แน่ชัด และการเพิ่มเติมส่วนที่ขาดจำเป็นต้องทำขึ้นโดยแตกต่างจากส่วนเดิมและประทับตราความเป็นสมัยปัจจุบัน” กล่าวคือ ไม่ควรเสริมสร้างสิ่งใดบนโบราณสถานโดยอ้างอิงการคาดเดาเกินหลักฐานที่มี และหากจำเป็นต้องเพิ่มเติมส่วนใด ควรออกแบบให้ต่างจากของเก่าอย่างชัดเจนเพื่อไม่ให้สับสน โดยยังคงกลมกลืนเชิงสุนทรียะกับสถาปัตยกรรมดั้งเดิม นอกจากนี้ กฎบัตรเวนิสยังกำหนดให้ รักษาบริบทแวดล้อมดั้งเดิมของโบราณสถาน ไว้อย่างเคร่งครัด โดยไม่ให้มีการก่อสร้างใหม่หรือดัดแปลงส่วนใดที่ทำให้สัดส่วน

มวลอาคารหรือสีนทางประวัตศาสตรเสียสมตุล หลักการสำคัญอีกประการคือแนวคิด “การแทรกแซงแต่น้อย” (minimal intervention) ซึ่งหมายถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเก่าให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น เพื่อสงวนรักษาวัสดุและรูปแบบดั้งเดิมให้มากที่สุด อันเป็นวิธีการสำคัญในการคงไว้ซึ่งความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ของโบราณสถาน ตามหลักการที่เป็นสากลด้านการอนุรักษ์ของ องค์การยูเนสโก (UNESCO, 1964: Online) ที่เป็นงานวิจัยล่าสุดชี้ว่าแนวทางบูรณะที่ยึดหลัก “แทรกแซงน้อยและตีความได้” นี้ ประกอบกับมาตรการเสริมความมั่นคงโครงสร้างเฉพาะจุดและการซ่อมแซมอย่างระมัดระวัง สามารถรักษาความแท้ของอาคารประวัตศาสตรไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับการพัฒนามรดกโบราณ แนวคิดข้างต้นสามารถประยุกต์ใช้โดย: (1) สำรววจวิจัยประวัติและสภาพวัดเดิมอย่างละเอียดเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์การฟื้นฟู (2) อนุรักษ์องค์ประกอบดั้งเดิมที่สำคัญ เช่น เจดีย์ วิหาร โบราณวัตถุ ให้อยู่ในสภาพมั่นคง (3) ออกแบบสิ่งก่อสร้างหรือภูมิทัศน์ใหม่ด้วยภาษาสถาปัตยกรรมที่ร่วมสมัยแต่ไม่กลบกลบความโดดเด่นของของเก่า (เช่น ใช้วัสดุและสีที่กลมกลืน แต่มีรูปแบบเรียบง่ายสื่อถึงปัจจุบัน) และ (4) รักษาบรรยากาศและผังบริเวณวัดตามแนวแกนดั้งเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ หลักการเหล่านี้จะทำให้การพัฒนามรดกโบราณเป็นไปอย่างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าเดิมและการปรับใช้ให้ตอบโจทย์ปัจจุบัน

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

การพัฒนาพื้นที่วัดและชุมชนโดยรอบให้ยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่ผูกพันกับวัด แนวคิดการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (participatory planning) ระบุว่า “การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนตั้งแต่การตัดสินใจ การดำเนินงาน จนถึงการดูแลบังคับใช้นโยบาย เป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่ามีความสำคัญยิ่ง” ซึ่งจะทำให้โครงการสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของคนในพื้นที่และได้รับการสนับสนุนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่าภาครัฐหรือผู้รับผิดชอบโครงการมักละเลยการมีส่วนร่วมนี้ ทำให้ผลลัพธ์ไม่ยั่งยืนเท่าที่ควร ในบริบทของวัดป็นเสา ได้มีการดำเนินการให้ประชาชน พระสงฆ์ นักวิชาการ และหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการระดมความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกันตั้งแต่ต้น กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ (Arnstein, S. R., 1969: 216-224) ที่จัดลำดับขั้นของการมีส่วนร่วมจากระดับ “การบอกกล่าว” ไปจนถึง “อำนาจพลเมือง” (citizen power) คือให้ประชาชนมีอำนาจร่วมตัดสินใจอย่างแท้จริง งานศึกษากรณีต่าง ๆ พบว่า การมีส่วนร่วม

อย่างแข็งขันของชุมชนส่งผลให้ผลลัพธ์การอนุรักษ์พัฒนาแหล่งมรดกดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในแง่การคงความครบถ้วนของสถานที่และการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นสามารถช่วยเฝ้าระวังดูแล (community-based monitoring) และถ่ายทอดองค์ความรู้ดั้งเดิม เช่น ตำนาน ประเพณี หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า “ชุมชนท้องถิ่นคือหัวใจสำคัญของการอนุรักษ์มรดก” เพราะความร่วมมือจากระดับรากหญ้าจะทำให้เกิดความภูมิใจและความเป็นเจ้าของร่วม (sense of ownership) ก่อให้เกิดแนวทางจัดการที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและยั่งยืนในระยะยาว สำหรับการวางแผนโรดยารามและอุทยานธรรมวัดปันเสา แนวปฏิบัตินี้หมายความว่าควรมีการประชุมระดมความคิดเห็นประชาคมเป็นระยะๆ เปิดช่องทางให้ชาวบ้านรอบวัด ศิลปินท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน และผู้สนใจทั่วไป ได้เสนอแนะความต้องการ เช่น พื้นที่ใช้สอยในสวนธรรม รูปแบบกิจกรรมอบรม หรือการออกแบบภูมิทัศน์ที่สื่อความหมายถึงอัตลักษณ์ของวัด การมีส่วนร่วมเหล่านี้จะช่วยให้โครงการพัฒนาเกิดความโปร่งใส เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชุมชน และสุดท้ายชุมชนก็จะร่วมดูแลรักษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้อย่างเต็มใจก่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว

4. แนวคิด “อโรคยาราม” กับการออกแบบสภาพแวดล้อมเพื่อสุขภาวะ

คำว่า “อโรคยา” แปลว่า “ความไม่มีโรค” ซึ่งในพุทธภาษิตว่า “อโรคยา ปรมาลาภา” หมายถึง “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” เป็นคุณค่าสำคัญของชีวิต แนวคิด “อโรคยาราม” ในบริบทวัดปันเสา จึงเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาวะกาย-ใจของผู้มาใช้พื้นที่ ให้เป็นทั้งสถานที่ปฏิบัติธรรมและสถานที่พักผ่อนฟื้นฟูจิตใจไปพร้อมกัน หลักการออกแบบที่เกี่ยวข้องคือแนวคิดเรื่อง “สภาพแวดล้อมบำบัด” (Healing Environment) และ “สถาปัตยกรรมเพื่อสุขภาวะ” ซึ่งเกิดจากการบรรจบกันของวิทยาการด้านการแพทย์ จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม และสถาปัตยกรรมที่คำนึงถึงการเยียวยาผู้คน งานบุกเบิกของ Nightingale (Nightingale, F., 2019: 29-38) และ Ulrich (Ulrich, R. S., 1984: 420-421) ชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีผลโดยตรงต่อความเป็นอยู่และอัตราการฟื้นตัวของผู้ป่วย ผู้ป่วยที่พักรักษาในห้องที่มองเห็นธรรมชาติภายนอกมีแนวโน้มฟื้นตัวเร็วและภาวะแทรกซ้อนน้อยกว่าผู้ที่มองเห็นแต่กำแพง นับแต่นั้นเป็นต้นมา มีงานวิจัยจำนวนมากที่ยืนยันว่าองค์ประกอบด้านกายภาพหลากหลายประการ (เช่น แสงธรรมชาติ เสียง สภาพอากาศ คุณภาพอากาศ กลิ่น สี และวัสดุธรรมชาติ) ส่งผลต่อสุขภาพกายใจของผู้ใช้สถานที่อย่างมีนัยสำคัญ แนวคิด

สภาพแวดล้อมบำบัดในปัจจุบันมีเป้าหมายหลักคือ “การลดความเครียด” ของผู้ใช้พื้นที่เพื่อส่งเสริมการเยียวยา โดยอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based Design) จากสาขาประสาทวิทยาและจิตวิทยาว่าสภาวะเครียดส่งผลลบต่อระบบภูมิคุ้มกันและการฟื้นตัวของร่างกาย สภาพแวดล้อมที่ดีจึงควรช่วยลดตัวกระตุ้นความเครียดและเพิ่มตัวกระตุ้นเชิงบวก ตัวอย่างเช่น การใส่องค์ประกอบ “ธรรมชาติ” เข้าไปในการออกแบบตามแนวคิดชีวภูมิทัศน์ (Biophilic Design) ไม่ว่าจะเป็นสวนต้นไม้ น้ำ สวนสมุนไพร ลานสมาธิกลางแจ้ง หรือวัสดุตกแต่งจากธรรมชาติ ล้วนช่วยให้ผู้ใช้งานรู้สึกสงบ ผ่อนคลาย และฟื้นฟูสมรรถภาพร่างกายจิตใจได้ดียิ่งขึ้น สถาปัตยกรรมหลายแห่งทั่วโลกกำลังผสมผสานแนวคิดเรื่องการออกแบบเพื่อสภาวะเข้ากับสถานที่ทางศาสนาและชุมชน เช่น การสร้างสวนสมุนไพรและสวนสมาธิในวัดให้ผู้สูงอายุและคนทั่วไปมาใช้พักผ่อนบำบัด, การจัดให้มีอาคารศาลาริมน้ำหรือลานอเนกประสงค์โล่งที่รับลมธรรมชาติสำหรับทำโยคะหรือสมาธิ, ตลอดจนการออกแบบโทนสีและแสงภายในวิหารหรือศาลาให้นุ่มนวลสบายตา เป็นต้น แนวคิด “อโรคยาราม” ยังสอดคล้องกับรูปแบบวัดในประวัติศาสตร์ เช่น ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมได้ทรงสร้าง “อโรคยาศาลา” ซึ่งเป็นเหมือนโรงพยาบาลประจำวัดกว่า 100 แห่ง เพื่อรักษาพยาบาลผู้คนด้วยสมุนไพรและการแพทย์โบราณ ควบคู่กับการเป็นศาสนสถาน กล่าวได้ว่าแนวคิดวัดเป็นสถานที่ให้สภาวะนั้นมียุทธศาสตร์มาแต่โบราณ การพัฒนาอโรคยารามวัดปิ่นเสาะจึงเป็นการฟื้นฟูบทบาทดั้งเดิมของวัดในฐานะสถานที่ให้การพักพิงทั้งกายและใจ (วัดในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Sanctuary” ซึ่งมีความหมายถึงที่หลบภัยอันสงบด้วย) ในทางปฏิบัติ การออกแบบอโรคยารามควรมุ่งสร้างองค์ประกอบที่เป็น “สัปปายะสถาน” หรือสถานที่ที่สบายกายสบายใจ: มีความเงียบสงบเป็นส่วนตัวพอเหมาะ (ไม่พลุกพล่านจนเกินไป) มีอากาศและแสงธรรมชาติถ่ายเทดี มีพื้นที่สีเขียวร่มรื่นและน้ำให้ความผ่อนคลาย มีที่นั่งพักผ่อนและทางเดินออกกำลัง และอาคารต่าง ๆ ถูกจัดวางอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยสะอาดตา ในความหมายนี้ งานวิจัยของ นิยาม “วัดที่เป็นสัปปายะ” ว่า คือ “วัดหรือศาสนสถานที่มีสภาพแวดล้อมสะดวกสบายเอื้อให้พระสงฆ์ปฏิบัติหน้าที่ได้เต็มที่ และจงใจให้ประชาชนอยากเข้าวัดมากขึ้น” เมื่อวัดกลายเป็นสถานที่ที่ผู้คนรู้สึกผ่อนคลายและได้พัฒนานตนเองทั้งทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนก็จะยิ่งแน่นแฟ้น เกิดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และสภาวะของชุมชนอย่างแท้จริง

5. แนวคิดอารยสถาปัตย์

แนวคิด “อารยสถาปัตย์” หรือ Universal Design มุ่งสร้างสภาพแวดล้อมที่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเพศ วัย หรือความสามารถทางกายภาพแตกต่างกันเพียงใด สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียม (Preiser & Ostroff, 2001: 5) หลักการสำคัญประกอบด้วย (1) การใช้ได้โดยเสมอภาค (2) ความยืดหยุ่นในการใช้งาน (3) ความเรียบง่ายและเข้าใจง่าย (4) การสื่อสารข้อมูลรับรู้ได้ชัดเจน (5) การป้องกันความผิดพลาด (6) ความพยายามทางกายน้อย และ (7) การมีมิติ ขนาด และระยะใช้งานที่เหมาะสม (Center for Universal Design, 1997: 2–3)

ในเชิงสังคม แนวคิดนี้ยกระดับสิทธิมนุษยชนโดยลด “สถาปัตยกรรมกีดกัน” เช่น บันไดสูง ขานพับแคบ หรือป้ายไร้อักษรเบรลล์ ซึ่งขัดขวางผู้พิการและผู้สูงอายุออกจากกิจกรรมปกติ (Imrie, 2012: 88) การออกแบบที่ครอบคลุมจึงไม่ใช่เพียงภาระทางเทคนิค แต่เป็นการลงทุนสร้างทุนทางสังคมและเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (Steinfeld & Maisel, 2012: 34) เมื่ออาคารและเมืองปรับใช้แนวทางนี้ ค่าใช้จ่ายตลอดอายุโครงการมักลดลงเพราะไม่ต้องดัดแปลงแก้ไขภายหลัง (Mace, 2016: 19) ยิ่งไปกว่านั้น Universal Design ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองทุกกลุ่ม ช่วยขยาย “สิทธิในเมือง” ตามกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิคนพิการ (United Nations, 2016: 13)

ในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การผลักดันอารยสถาปัตย์เริ่มเห็นชัดในงานพัฒนาเมืองเก่าและแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ซึ่งต้องคำนึงถึงมรดกวัฒนธรรมควบคู่ความปลอดภัยและการเข้าถึงสาธารณะ (Wonglangka & Han, 2024: 657) สรุปได้ว่า อารยสถาปัตย์เป็นแนวคิดบูรณาการ ที่เชื่อมโยงสุนทรียภาพ เทคโนโลยี และจริยธรรม เพื่อสร้างภูมิทัศน์เมืองและอาคารที่ “เป็นของทุกคน” อย่างแท้จริง

การพัฒนาด้านกายภาพ วัดปันเส้า

การประชุมเพื่อเสนอแนวทางในการออกแบบพัฒนาผังด้านกายภาพ เบื้องต้นในวันที่ 30 กรกฎาคม 2565 ซึ่งเป็นการประชุมครั้งที่ 1 ในการประชุมครั้งนี้ได้มีการระดมความคิดเห็นจากคณะกรรมการที่มีจากหลายภาคส่วนและได้กำหนดแนวคิดในการพัฒนาด้านกายภาพของวัดภายใต้แนวคิด ของคำว่า สืบสายธรรมสถาน สถานที่อันสงบ เหมาะแก่การเผยแพร่และปฏิบัติทางด้านพุทธศาสนา ซึ่งในที่ประชุมได้แต่งตั้งคณะกรรมการ และคณะทำงาน ร่วมกันพิจารณา โดยมีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็น

คณะทำงานศึกษาและนำเสนอผังพัฒนาด้านกายภาพ มี รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ หัวหน้าคณะทำงาน พัฒนาด้านกายภาพ ของวัดปันเสา ซึ่งมีกรอบในการพัฒนา ในระยะเวลา 15 ปี โดยมีการประชุม นำเสนอผลการศึกษา และรับฟังความคิดเห็น อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2565-2567 ซึ่งในการประชุมแต่ละครั้ง ได้มีการระดมสมองเพื่อเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสม ไปในทิศทางทางเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้ วัดปันเสาได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และสถานที่พักผ่อนทั้งกายและใจอันสงบ เป็นนอโรคยาธรรม สมดังเจตนารมณ์ของ คณะกรรมการ ซึ่งแนวทางในการจัดทำผัง ได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. ผังขั้นแนวคิดเบื้องต้น (Conceptual design)

สำหรับกระบวนการทำงานของคณะทำงานได้เริ่มต้นทำการศึกษา สิ่งทีวัดปันเสาได้ริเริ่มไว้แล้ว พบว่า ในช่วงของการพัฒนาวัด ในปี พ.ศ. 2550-2552 ได้มีการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งกำหนดแนวคิดในการพัฒนาวัดไว้เบื้องต้นแล้ว โดยมีคณะทำงาน นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตลอดจนถึง หน่วยงานต่างๆ นำโดย คณะของ รศ.เสริมเกียรติ จอมจันทร์ยอง คณะวิศวกรรมศาสตร์ รศ.สมโชติ อ่องสกุล คณะศึกษาศาสตร์ และ ผศ.เขวาลิต สัยเจริญ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งได้มีการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ และ จัดทำผังพัฒนาด้านกายภาพ พร้อมทั้งออกแบบอาคาร ที่ปรากฏในปัจจุบัน ได้แก่พระวิหารและซุ้มโขง นอกจากนี้คณะทำงานยังได้เริ่มศึกษารายงานการขุดค้นทางด้านโบราณคดี ซึ่งข้อมูลทั้งหมดนำไปสู่การกำหนดแนวคิดเบื้องต้นของการพัฒนาผัง ตั้งแต่เริ่มกระบวนการทำงานด้วยการศึกษาข้อมูลด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์เพื่อประกอบการตัดสินใจและกำหนดแนวคิดในการออกแบบ มีการขุดค้นทางด้านโบราณคดี ในปี พ.ศ. 2525 โดยกรมศิลปากร พบแนวกำแพงอิฐ ทางตะวันออกตะวันตก เป็นฐานกำแพงอิฐ กว้างราว 1 เมตร ฝังอยู่ใต้ดิน ประมาณ 0.50 เมตร แนวกำแพงห่างจากศูนย์กลางของเจดีย์ ประมาณ 15 เมตร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกำแพงแก้วล้อมรอบองค์เจดีย์ และฐานวิหารมีประตูเชื่อมไปทางด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 1 การขุดค้นทางด้านโบราณคดี ในปี พ.ศ. 2552
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

การออกแบบวางผังครั้งแรก ปี พ.ศ. 2552 โดยมีการทำผังพัฒนาด้านกายภาพ
โดย คณะของ รศ.เสริมเกียรติ จอมจันทร์ยอง คณะวิศวกรรมศาสตร์ และ ผศ.เชาวลิต สัยเจริญ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ดำเนินการในรูปของคณะทำงาน พร้อมทั้งมีการตั้งคณะทำงาน
จากภาคส่วนต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่

มีการออกแบบวางผัง ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2552

มีการทำผังพัฒนาด้านกายภาพ โดย คณะของ รศ.เสริมเกียรติ จอมจันทร์ยอง คณะวิศวกรรมศาสตร์
และ ผศ.เชาวลิต สัยเจริญ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ดำเนินการในรูปของคณะทำงาน พร้อมทั้ง
มีการตั้งคณะทำงาน จากภาคส่วนต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 2 การออกแบบวางผัง ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2552
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

หลังจากนั้น มีการประชุมเพื่อเสนอแนวทางในการออกแบบพัฒนาผังด้านกายภาพเบื้องต้น ในวันที่ 30 กรกฎาคม 2565 ซึ่งเป็นการประชุมครั้งที่ 1 ในการประชุมครั้งนี้ได้มีการระดมความคิดเห็นจากคณะกรรมการที่มีจากหลายภาคส่วนและได้กำหนดแนวคิดในการพัฒนาด้านกายภาพของวัดภายใต้แนวคิด ของคำว่า สัปปายะธรรมสถาน สถานที่ยั่งยืน เหมาะแก่การเผยแพร่และปฏิบัติทางด้านพุทธศาสนา

เนื่องจากวัดปิ่นเสาะ เป็นวัดที่อยู่ในเขตโรงพยาบาลมหาราช ซึ่งเดิมหลังจากถูกพัฒนาให้เป็นวัดแล้ว วัดปิ่นเสาะได้ถูกใช้ ให้เป็นที่พักของสงฆ์อาพาธ ที่เข้ามารักษาที่โรงพยาบาล การพัฒนาด้านกายภาพที่ คณะของรองศาสตราจารย์ ดร. ขวัญรงค์ ศรีสุวรรณ ได้เข้าไปทำการออกแบบ จึงกำหนดให้เป็นพื้นที่ ที่ ยังคงทำหน้าที่เดิมไว้

โดยกำหนดให้เป็นพื้นที่แห่งการรักษาเยียวยา ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยแนวคิดเทียบเคียงจากแนวคิด อโรคยาศาลา เป็นสถานที่อันสงบ อันเป็นที่พึ่งได้ทั้งกายและใจ กำหนดแนวคิดของการพัฒนา ซึ่งมีมาแล้วในอดีต แนวคิดเทียบเคียงจาก อโรคยาศาลา ซึ่งเป็นสถานที่อันสงบ อันเป็นที่พึ่งได้ทั้งกายและใจ กำหนดทิศของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นสัปปายะธรรมสถาน พุทธธรรมสถานอันสงบ ร่มรื่น ด้วยต้นไม้เหมาะแก่การปฏิบัติ การรักษา และสถานที่พยาบาล แก่สงฆ์อาพาธ

เนื่องจากวัดปิ่นเสาะ เป็นวัดที่อยู่ในเขตโรงพยาบาลมหาราช ซึ่งเดิมหลังจากถูกพัฒนาให้เป็นวัดแล้ว วัดปิ่นเสาะได้ถูกใช้ ให้เป็นที่พักของสงฆ์อาพาธ ที่เข้ามารักษาที่โรงพยาบาล การพัฒนาด้านกายภาพที่ คณะของรองศาสตราจารย์ ดร. ขวัญรงค์ ศรีสุวรรณ ได้เข้าไปทำการออกแบบ จึงกำหนด ให้เป็นพื้นที่ ที่ ยังคงทำหน้าที่เดิมไว้ โดยกำหนดให้เป็นพื้นที่แห่งการรักษาเยียวยา ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยแนวคิดเทียบเคียงจากแนวคิด อโรคยาศาลา ซึ่งมีมาแล้วในอดีต

แนวคิดเทียบเคียงจาก อโรคยาศาลา

สถานที่อันสงบ อันเป็นที่พึ่งได้ทั้งกายและใจ

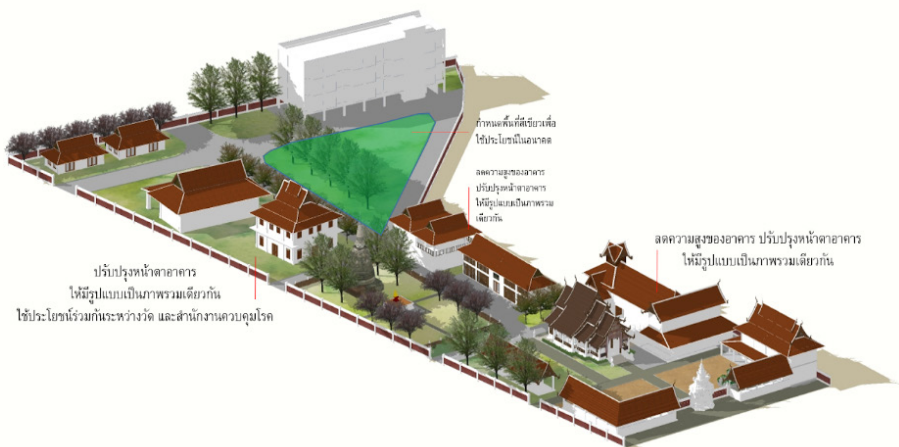
กำหนดแนวคิดของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นสัปปายะธรรมสถาน พุทธธรรมสถานอันสงบ ร่มรื่น ด้วยต้นไม้เหมาะแก่การปฏิบัติ การรักษา และสถานที่พยาบาล แก่สงฆ์อาพาธ

ภาพที่ 3 แนวคิดเทียบเคียงจาก อโรคยาศาลา
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

กำหนดเขตโบราณสถาน เพื่อการขุดค้นในอนาคต การใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรม กลางแจ้ง สร้างช่วงวัฒนธรรมเป็นลานกิจกรรมระหว่างชุมชน บริเวณด้านหน้าพระวิหาร ดัง ภาพที่ 4

กำหนดเขตโบราณสถาน เพื่อการขุดค้นในอนาคต ใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรมกลางแจ้ง

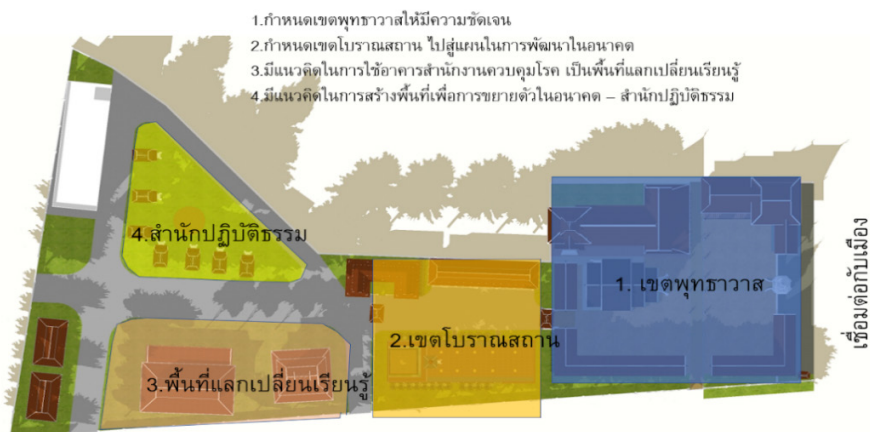
สร้างช่วงวัฒนธรรมเป็นลานกิจกรรมระหว่างชุมชน บริเวณด้านหน้าพระวิหาร

ภาพที่ 4 กำหนดเขตโบราณสถาน เพื่อการขุดค้นในอนาคต
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

แนวทางในการออกแบบเบื้องต้น จากการนำเสนอ ครั้งที่ 1 กำหนดแนวคิดในการใช้พื้นที่ เริ่มต้นจากการกำหนดเขตพุทธาวาสและเขตโบราณสถานให้ชัดเจน และกำหนดพื้นที่เพื่อการขุดค้นในอนาคต ตามภาพ 5

1. กำหนดเขตพุทธาวาสให้มีความชัดเจน
2. กำหนดเขตโบราณสถาน ไปสู่แผนในการพัฒนาในอนาคต
3. มีแนวคิดในการใช้อาคารสำนักงานควบคุมโรค เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้
4. มีแนวคิดในการสร้างพื้นที่เพื่อการขยายตัวในอนาคต สำนักปฏิบัติธรรม

แนวทางในการออกแบบเบื้องต้น จากการนำเสนอ ครั้งที่ 1
กำหนดแนวคิดในการใช้พื้นที่ เริ่มต้นจากการกำหนดเขตพุทธาวาสและเขตโบราณสถานให้ชัดเจน
และกำหนดพื้นที่ เพื่อการขุดค้น ในอนาคต

ภาพที่ 5 แนวทางในการออกแบบเบื้องต้น จากการนำเสนอ ครั้งที่ 1
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

ภาพที่ 6 การปรับปรุงอาคารต่างๆ
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

กำหนดให้พิจารณาเรื่องการใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยเฉพาะเรื่องการจัดการจราจรใหม่ โดย กำหนดขอบเขตพื้นที่เขตพุทธาวาส โบราณสถาน และพื้นที่ขยายตัวในอนาคตให้ชัดเจน ปรับปรุงตัวอาคารเดิม ให้มีความเหมาะสมจัดการจราจรใหม่ เสนอให้มีการพัฒนาลานด้านหน้าวิหาร หลังมีการคืนพื้นที่ให้กับวัด โดยสร้างศาลาบาตร เพื่อกำหนดขอบเขตพุทธาวาส ตามภาพที่ 7

ภาพที่ 7 กำหนดให้พิจารณาเรื่องการใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยเฉพาะเรื่องการจัดการจราจรใหม่
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

2. ฝั่งการพัฒนาขั้นที่สอง (Design develop)

หลังมีการนำเสนอแนวคิดในการพัฒนาในครั้งที่ 1 คณะทำงานได้นำความคิดเห็นในที่ประชุมไปพัฒนาและปรับปรุง และได้มีการนำเสนอเพื่อรับฟังความคิดเห็นอีกครั้ง ในวันที่ 17 มีนาคม 2566 ซึ่งเป็น ครั้งที่ 2 โดยในครั้งนี้นำเสนอให้มีการกำหนดแนวคิด และใช้ชื่อแนวทางในการพัฒนาว่า อโรคยาราม อุทยานธรรมวัดปิ่นเส้า ตามภาพที่ 8

- 1) กำหนดการใช้ประโยชน์ของอาคาร ที่สอดคล้องกับกิจกรรมในอนาคต
- 2) ปรับปรุงภูมิทัศน์ และสิ่งแวดล้อม เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับวัด
- 3) เชื่อมโยงกับชุมชน และโรงพยาบาลโดยรอบ
- 4) พัฒนาพื้นที่ช่วงวัฒนธรรม เพิ่มเติมศาลาบาตร
- 5) ปรับปรุงรูปแบบอาคารให้สอดคล้องกันทั้งโครงการ
- 6) ซ่อมแซมโบราณสถาน ปรับปรุงทัศนียภาพและการใช้ประโยชน์

ภาพที่ 8 อโรคยาราม อุทยานธรรมวัดปิ่นเสาะ
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

กำหนดการใช้ประโยชน์พื้นที่ ของอาคารแต่ละหลังในวัดไว้อย่างชัดเจน (ตามภาพที่ 9)

1. สร้างศาลาบาตรล้อมพระวิหาร ช่วงธรรม อาคารสำนักงานและห้องประชุม พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์การเรียนรู้ชั้นล่าง ที่พักพระเถระผู้ใหญ่ 3 ห้อง
2. ปรับปรุงซ่อมแซมพระเจดีย์ และใช้ประโยชน์เป็นลานกิจกรรมทางพุทธศาสนา กุฏิที่พักพระสงฆ์จำนวน 10 ห้อง ที่พักพระสงฆ์ จำนวน 5 ห้อง
3. พื้นที่แลกเปลี่ยนการเรียนรู้
4. พื้นที่สีเขียว สำนักปฏิบัติธรรม

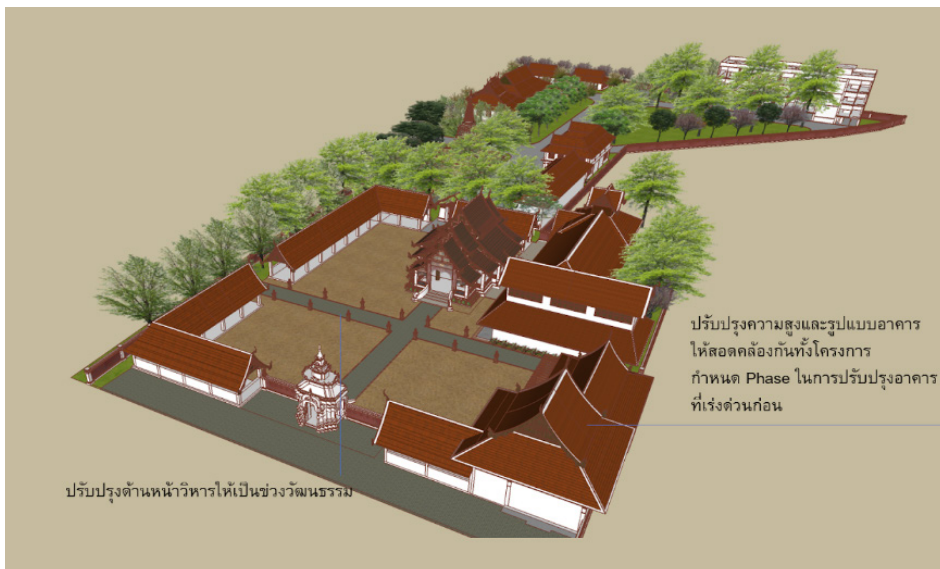
ภาพที่ 9 กำหนดการใช้ประโยชน์พื้นที่ ของอาคารแต่ละหลังในวัดให้ชัดเจน
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

กำหนดการใช้ประโยชน์อาคาร ที่สอดคล้องกับกิจกรรมในอนาคต

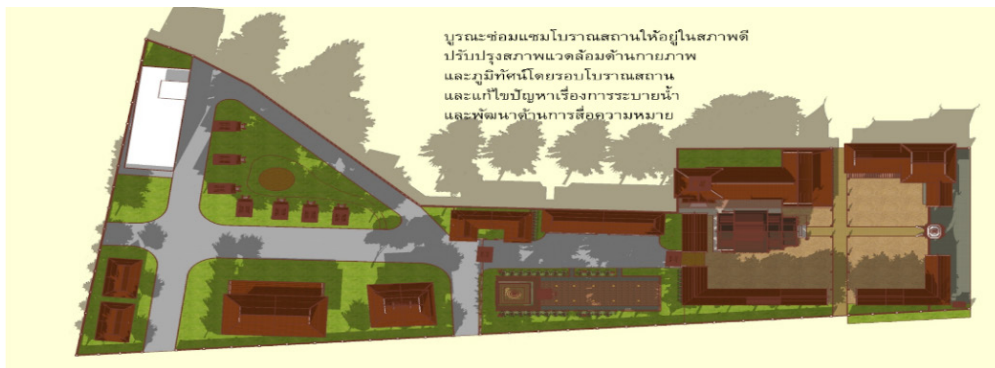
1. กำหนดพื้นที่สีเขียวเป็นสำนักปฏิบัติธรรม
2. ที่พักรถจักรยาน 10 ห้อง
3. ใช้พื้นที่ร่วมกัน โดยปรับปรุงอาคารสำนักงานควบคุมโรคเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้
4. ชั้นบนพิพิธภัณฑ์ ศูนย์เรียนรู้ ชั้นล่าง ที่พักพระเถระผู้ใหญ่ 3 ห้อง
5. ปรับปรุงเป็นช่วงวัฒนธรรม
6. ปรับปรุงด้านหน้าวิหารให้เป็นช่วงวัฒนธรรม และปรับปรุงความสูงและรูปแบบอาคารให้สอดคล้องกันทั้งโครงการ กำหนด Phase ในการปรับปรุงอาคารที่เร่งด่วนก่อน
7. บูรณะซ่อมแซมโบราณสถานให้อยู่ในสภาพดีปรับปรุงสภาพแวดล้อมด้านกายภาพและภูมิทัศน์โดยรอบโบราณสถานและแก้ไขปัญหาเรื่องการระบายน้ำและพัฒนาการสื่อสารความหมาย

ภาพที่ 10 การกำหนดการใช้ประโยชน์อาคาร ที่สอดคล้องกับกิจกรรมในอนาคต
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

ภาพที่ 11 การกำหนดการใช้ประโยชน์อาคาร ที่สอดคล้องกับกิจกรรมในอนาคต
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

ภาพที่ 12 แสดงแนวคิดในการดำเนินการเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

3. ผังพัฒนาขั้นสุดท้าย (Final design)

ภาพสันนิษฐานหลังปรับปรุงด้านกายภาพ
และออกแบบภูมิทัศน์โดยรอบ

ภาพที่ 13 ภาพจำลองสามมิติหลังปรับปรุงด้านกายภาพและออกแบบภูมิทัศน์โดยรอบ
ที่มา : ภาพสามมิติ โดย พิมพ์ชนก เกิดศิริ

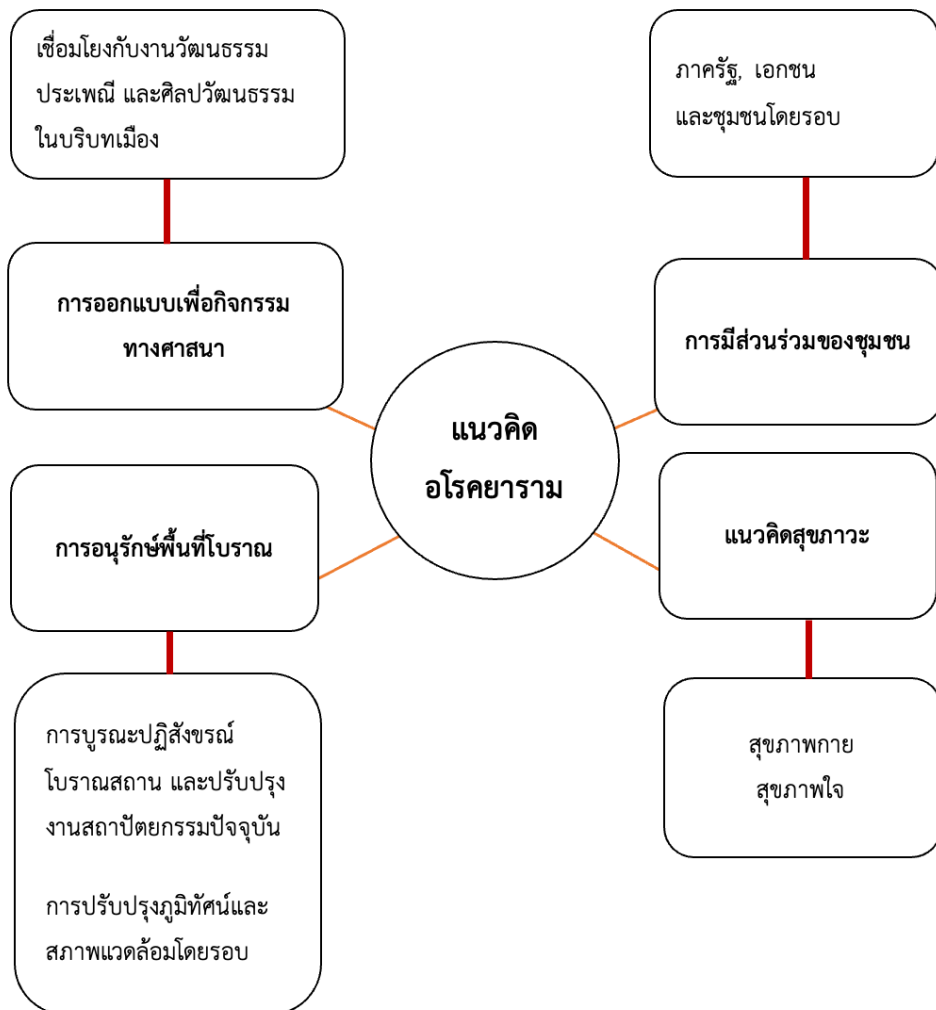
การกำหนดการใช้พื้นที่ในอนาคต

1. เป็นพื้นที่ส่วนกลางในมิติของการพัฒนาและใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างประชาชน วัด ส่วนราชการและสถาบันการศึกษา
2. เป็นอาคารและพื้นที่ ที่มีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย Multifunction space
 - 2.1 Green area/ Park and Parking พื้นที่สีเขียว สำหรับประชาชนและนักท่องเที่ยว
 - 2.2 Museum and Learning center พื้นที่เรียนรู้ด้าน สิ่งแวดล้อม ต้นไม้สมุนไพร
 - 2.3 Health care center พื้นที่เรียนรู้เรื่องสุขภาพอนามัย ศูนย์บริหารสุขภาพ
 - 2.4 Soul and Buddhism hub ศูนย์เรียนรู้ด้านพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิต
3. มีการกำหนดแนวคิดและวางแผนร่วมกันทุกส่วนฝ่าย ซึ่งผังส่วนขยายนี้ยังเป็นแนวคิดเบื้องต้นที่น่าเสนอโดยคณะทำงานในการพัฒนาผัง ซึ่งจำเป็นต้องมีการประชุมและหารือร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีส่วนในการใช้พื้นที่นี้ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็น มหาวิทยาลัย ภาควิทยาศาสตร์ โรงพยาบาล สำนักงานพระพุทธศาสนา กรมธนารักษ์ เทศบาล และที่สำคัญคือชาวเชียงใหม่ ผู้ที่ได้รับประโยชน์สูงสุดในการใช้พื้นที่ ดังนั้นทุกส่วนฝ่ายจึงมีสิทธิ์ที่จะเสนอความคิดเห็นในการใช้พื้นที่นี้ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกัน

องค์ความรู้จากการศึกษา

แผนภาพแนวคิดแสดงการเชื่อมโยงองค์ประกอบหลักของโครงการ “อโรคยาราม อุทยานธรรม วัดปิ่นเส้า” โดยมี (1) โครงการพัฒนาวัดปิ่นเส้า (แนวคิดอโรคยาราม) เป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงสู่แนวคิดหลัก 4 ด้าน ได้แก่ (2) การออกแบบเพื่อกิจกรรมทางศาสนา การจัดสรรพื้นที่สำหรับประกอบศาสนกิจ เช่น พื้นที่ปฏิบัติธรรมและศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา, (3) การอนุรักษ์พื้นที่โบราณ การฟื้นฟูบูรณะเจดีย์เก่าแก่และรักษาศิลปกรรมดั้งเดิมของวัด, (4) การมีส่วนร่วมของชุมชน การวางแผนแบบมีส่วนร่วมจากพระสงฆ์และประชาชน เพื่อให้วัดตอบโจทย์ความต้องการของชุมชน, และ (5) แนวคิดสุขภาพ การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่สงบร่มรื่น เอื้อต่อการฟื้นฟูสุขภาพกายใจ (เช่น การจัดที่พักผ่อนพระสงฆ์อาพาธและการเชื่อมโยงการใช้พื้นที่กับโรงพยาบาลใกล้เคียง)

แนวคิดทั้งสี่ด้านนี้ผสมรวมกันเป็นกรอบในการออกแบบผังแม่บทของวัดปันเสาให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมกับการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมสมัย ตลอดจนสนับสนุนบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางจิตใจและสุขภาวะของชุมชน

ภาพที่ 14 องค์ความรู้จากการศึกษา
ที่มา : พระแปง แสงมณี

สรุป

สรุปได้ว่า ผังแม่บท “อโรคยาราม อุทยานธรรม วัดปันเสา” นี้มุ่งยกระดับวัดปันเสาให้เป็นศูนย์กลางสุขภาวะและจิตวิญญาณของชุมชนเชียงใหม่ หลังเผชิญปัญหาการจัดการพื้นที่ อีกทั้งวัดตั้งอยู่ใกล้โรงพยาบาลมหาราช จึงถูกกำหนดบทบาทใหม่ให้สนับสนุนการพักผ่อนพระสงฆ์อาพาธและประชาชนทั่วไป พร้อมอนุรักษ์คุณค่าศิลปวัฒนธรรมล้านนา แนวคิดหลักผาน “อโรคยะ” ความไม่มีโรค กับ “ธรรมะ” เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมบำบัดกายใจภายใต้บรรยากาศศาสนสถานที่สงบร่มรื่น ซึ่งจากผลสำรวจภาคสนาม พบว่าพื้นที่มีการปูคอนกรีตส่วนร่มไม้มีอยู่เพียงน้อย ทำให้เกิดเกาะความร้อนจุลภาคและปัญหาระบายน้ำ นอกจากนี้การจอดรถและร้านค้าชั่วคราวบดบังทัศนียภาพเจดีย์ทรงล้านนา ด้วยเหตุนี้ แผนพัฒนาระยะ 15 ปีจึงแบ่งเป็น 3 เฟส ได้แก่ (1) ผังแนวคิดเบื้องต้น กำหนดเขตพุทธาวาส โบราณสถาน และพื้นที่ขยายในอนาคต (2) ออกแบบสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ เพิ่มพื้นที่สีเขียว เส้นทางเดินสมาธิ ศูนย์เรียนรู้ศาสนา-สุขภาพ และปรับปรุงอาคารเดิมให้สอดคล้องกัน (3) ผังพัฒนาขั้นสุดท้าย กำหนดพื้นที่อเนกประสงค์ เช่น สวนสาธารณะ พิพิธภัณฑ์ และศูนย์สุขภาพที่เชื่อมเครือข่ายโรงพยาบาลกับสถาบันการศึกษา กระบวนการทั้งหมดขับเคลื่อนโดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับคณะสงฆ์ หน่วยงานรัฐ เอกชน และประชาชน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น หลักการออกแบบเน้นอนุรักษ์โบราณสถานด้วยแนวทาง “แทรกแซงแต่น้อย” ควบคุมสร้างองค์ประกอบใหม่ที่กลมกลืนบริบทดั้งเดิม คาดว่าผลลัพธ์จะทำให้วัดปันเสาเป็น “ดินแดนสงบ สมดุล ศรัทธา” ที่หล่อเลี้ยงทั้งสุขภาวะกาย-ใจ เชื่อมโยงเครือข่ายวัฒนธรรมและบริการสาธารณสุข กลายเป็นต้นแบบการพัฒนาวัดเมืองในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่องในทุกขั้นตอนของการพัฒนา แม้โครงการจะเน้นการมีส่วนร่วมอยู่แล้ว แต่ควรดำเนินการประชุมเชิงประชาคมอย่างสม่ำเสมอและเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้าน ศิลปินท้องถิ่น เยาวชน และผู้สูงอายุ ได้เสนอความคิดเห็นในด้านการใช้พื้นที่และการจัดกิจกรรม เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และเสริมสร้างความยั่งยืนของโครงการในระยะยาว
2. ควรมีแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเข้มงวดและสอดคล้องกับหลักสากล เพื่อรักษาความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ของโบราณสถาน ควรนำหลักการ “แทรกแซง

แต่น้อย” (minimal intervention) มาใช้ร่วมกับการศึกษาเชิงลึกทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้การออกแบบใหม่กลมกลืนกับบริบทเดิมโดยไม่บดบังหรือทำลายคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและศิลปะดั้งเดิม

3. ควรวางแผนบริหารจัดการพื้นที่และกิจกรรมในระยะยาวอย่างเป็นระบบ เนื่องจากโครงการมีระยะเวลาดำเนินการถึง 15 ปี ควรจัดทำแผนแม่บทย่อยในแต่ละช่วงเวลา พร้อมทั้งกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จ (KPIs) ของแต่ละเฟสอย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถประเมินผลและปรับปรุงแนวทางได้ตามความเหมาะสม ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม การใช้ประโยชน์พื้นที่ และกิจกรรมทางศาสนาและชุมชนที่ตอบโจทย์สุขภาวะ

บรรณานุกรม

- พระมหากษัตริย์ ภูมิปัญญา. (2552). **ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดปิ่นเส้า ใน 99 มหามงคลคำถวายทาน**. เชียงใหม่: สมศักดิ์การพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- หน่วยสถาปัตยกรรมบริการ สำนักงานกองทุน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2547). **โครงการศึกษาวิจัยแบบเพื่อจัดทำผังเฉพาะการใช้พื้นที่มหาวิทยาลัย เขตการศึกษาสวนดอก (ผังแม่บท 20 ปี พุทธศักราช 2547-2566)**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2564). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 25. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- สมโชค สีนุกูล. (2556). “การออกแบบประฆัง วัดปิ่นเส้า จังหวัดเชียงใหม่”. **Asian Creative Architecture, Art and Design: ACAAD**. 17(2), 23-39.
- Arnstein, S. R.. (1969). A ladder of citizen participation. **Journal of the American Institute of Planners**, 35(4), 216-224.
- Center for Universal Design. (1997). **The principles of universal design (Version 2.0)**. United States: North Carolina State University.

- Imrie, R. (2012). **Universalism, universal design and equitable access to the built environment**. *Disability & Rehabilitation*, 34(10), 873–882.
- Mace, R. (2016). **Universal design: Housing for the lifespan of all people**. (Rev. ed.). Center for Inclusive Housing.
- Mazumdar, S., & Mazumdar, S. (2004). Religion and place attachment: A study of sacred places. *Journal of Environmental Psychology*, 24 (3), 385–397.
- Nightingale, F.. (1859). **Notes on hospitals**. London: Harrison and Sons.
- Preiser, W. F. E., & Ostroff, E. (2001). **Universal design handbook**. McGraw-Hill.
- Sirada, Y. (2019). วัดกับความเป็นสัปปายะ: การออกแบบสภาพแวดล้อมเพื่อสุขภาวะของชุมชน. *Journal of Thai Architecture and Culture*, 7(2), 29-38.
- Steinfeld, E., & Maisel, J. (2012). **Universal design: Creating inclusive environments**. Wiley.
- UNESCO..(1964). **International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (Venice Charter)**. Retrieved from. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf
- Ulrich, R. S.. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), 420-421.
- United Nations. (2016). **Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Implementation guide**. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Wonglangka, W., & Han, F. (2024). Green heritage and Lanna urban identity: A study of temples in Chiang Mai Old City. *Sustainability*, 16(15), 6573–6590.